

Д. Ангелов

ВЪПРОСЪТ ЗА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ЕМИГРАНТИ В ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ВИЗАНТИЯ И СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ

Въпросът за политическите емигранти бил поставян нееднократно във взаимоотношенията между Византийската империя и средновековна България. Има редица примери, от които се вижда, че политическата емиграция е била познато явление и че по различни причини отделни лица или групи хора напускали своята страна, за да дирят убежище в съседната държава. Неведнъж, като бегълци, напускали своето отечество короновани глави, свалени от престола или заплашени от заговор, които били заставени да преминат границата с надежда, че ще спасят живота си или пък че ще намерят подкрепа, за да си върнат отново загубената власт. Такива бегълци са били напр. прабългарските ханове Сабин и Телериг, които вследствие вътрешните размирици били принудени да напуснат България (първият през 766, а вторият през 777 г.) и да търсят спасение във византийската столица¹. Политически емигрант е бил сваленият византийски император Анастасий II (Артемий), който избягал през 718 г. при българите, надявайки се, че с тяхна помощ ще бъде възстановен на престола². Освен короновани глави от родината си бягали понякога представители на аристокрацията, а също така и обикновени хора поради различни причини (политически гонения, религиозен гнет, социални несправди и пр.). Един емигрант из средата на византийската аристокрация е бил напр. спатарият Евматий, жител на Сердика. След заемането на града от българите (809) Евматий избягал при хан Крум³, тъй като се страхувал от гнева на цариградския император Никифор и не пожелал да се върне в отечеството си. Не много след това при Крум избягал и един друг византийски поданик, арабин по род и твърде опитен механик, който научил българите да правят по-добри и по-усъвършенствувани обсадни машини⁴. Напускали са страната си през началото на IX в. и български поданици. Такъв е бил напр. един знатен сановник, по име Теодор, който избягал в Цариград, тъй като бил недоволен от предприетите при царуването на хан Омуртаг (814—831) ожесточени преследвания срещу привържениците на християнството⁵. Заедно с него по това време от България избягали и други хора, които

също съчувствували на християнската религия и не могли да се примирят със суровата политика на владетеля-езичник⁶. Знаем, че българи са напусkali своята страна и през последните години от управлението на цар Симеон вследствие недоволството, предизвикано от честите и кръвопролитни войни⁷.

Въпросът за бегълците и особено за тези, които напусkali страната си по политически съображения, предизвиквал сериозно безспокойство сред управляващите кръгове и на Византия и на средновековна България. И това е било напълно естествено. Бегълците са били противници на господстващата в момента власт и са могли със своето поведение и действия да ѝ създадат сериозни затруднения. Особено опасни като политически емигранти са били бившите короновани глави или техни близки и роднини, които са могли при подходящи условия, снабдени с военна сила, да бъдат насочени срещу собствените си сънародници за разпалване на вътрешни размирици и на граждански войни. С други думи, чрез използването на подобни емигранти е могъл да бъде оказван натиск върху държавата, откъдето те били избягали, и да се създават предпоставки за застрашаване на нейната цялост и сигурност.

Ръководени от тези съображения управниците и на Византийската империя и на средновековна България са се стремели да ограничават по възможност самоволното напускане на страната и да вземат мерки за охраняване на държавните граници. Интересни данни в това отношение ни предлага един текст от добре познатите «Отговори» на римския папа Николай I по запитванията на българския княз Борис (съставени през 866 г.). От тях се вижда, че границите на българската държава били грижливо пазени и не се позволявало без разрешение никой да ги преминава и да отива в съседна страна. Съответният текст гласи: «Вие заявявате, че е по обичая на отечеството ви всякога пазачи да бъдат на границата между вашето отечество и това на другите. И ако роб или свободен избяга по някакъв начин през тая същата стража, то незабавно вместо него да се избиват и пазачите»⁸.

Разбира се, само строгите мерки по опазване на границите не са били достатъчни за пълно спиране на политическата емиграция. Нужно е било да се създадат международни норми, които да ограничават възможността да се оказва политическо убежище и да се предвижда връщане на бегълците обратно в собствената им страна. В духа на това именно схващане е бил сключен известният договор между България и Византия от 716 г. В него, както се знае, е приета специална клауза, която регламентира твърдо този въпрос. Съответният текст гласи: «Освен това бегълците от едната и другата страна да бъдат връщани взаимно, дори ако се случи да заговорничат срещу властта» (...can tychosin epibouleuontes tais archais...) ⁹. Формулировката на текста говори недвусмислено, че в случая се имат предвид политически емигранти, т. е. такива лица, които са напуснали страната си поради недоволство от съществуващата в дадения момент власт и които поради това са били склон-

ни «да заговорничат срещу нея», т. е. да се борят за свалянето й Възприемайки клаузата на взаимното предаване на бегълците в договора от 716 г. и византийските и българските управници са били убедени в това, че по такъв начин се пресича възможността да бъдат използвани политическите емигранти за подкопаване — то на вътрешната сигурност на държавата и че в такъв смисъл тяхното експулсиране се явява от взаимен интерес и за двете страни.

Както изглежда именно в изпълнение на клаузата от 716 г. българите предали на византийската власт избягалия при тях бивш византийски император Анастасий II (Артемий), който бил претендент за престола и се стремил да отстрани царувания тогава Лъв III. С това българската страна потвърдила доброта си воля да спазва едно възприето международно задължение, намерило място в един официален документ. Това станало през 718 г. По-сетнешният ход на отношенията между България и Византия показал, обаче, че валидността на договора от 716 г. се поставя под съмнение и че започва да се пренебрегва и игнорира задължението поспециално за взаимното връщане на политическите емигранти. Така напр. византийците не предали на българската власт в Плиска избягалия при тях през 766 и 777 г. ханове Сабин и Телериг. Очевидно те предпочитали да задържат при себе си тези бивши владетели с цел, ако им се удаде възможност, да ги използват за разпалване на размирици у северния си съсед. В случая надделявала мисълта за една евентуално изгода от двамата политически емигранти и под нейното давление се нарушавал един официално приет международен договор. Не бил предаден на българите и споменатият вече висш сановник Теодор, който напускал страната по време на хан Омуртаг. Трябва да се предполага, че от своя страна и българските управници в съответствие с възприетата позиция на цариградското правителство, престанали да се ръководят от съответния текст в договора от 716 г. и не връщали вече намерените при тях убежище бегълци от съседна Византия. За това свидетелствува случаят със споменатия византийски сановник Евматий, както и случая с арабина-механик, които избягали при хан Крум и които, както може да се заключи от разказа на Теофан, не са били върнати в своята страна.

Неспазването на клаузите на договора от 716 г. почнало да тревожи българските управници и ние виждаме, че през 812 г., когато между България и Византия съществувало все още положение на война, в Константинопол пристигнало едно българско пратеничество начело с боляри на Драгомир. Целта на това пратеничество била да сключи мир между българи и ромеи, като при това се възстановят отново договорните положения от 716 г. От краткото известие на летописеца Теофан, който е единственият ни извор за преговорите между Драгомир и представителите на цариградското правителство, не може да се разбере какви решения са били постигнати относно възстановяването на договора в неговата целост.

Става ясно само едно, а именно, че по въпроса за взаимното предаване на политическите бегълци, позицията на византийските управници била отрицателна и те не се съгласили да удовлетворят исканията на българските претеници, които настоявали да се възстанови валидността на съответната клауза. Според Теофан главната причина за този отказ били «лошите съветници» на императора Михаил I, които се противопоставяли на настояванията на българското пратеничество, като привеждали за целта аргументи от религиозно естество. Те казвали, съобщава Теофан, че «не трябва да се предават бегълците», като привеждали в доказателство евангелското слово на господата: «аз не ще изхвърля навън този, който идва при мене» («*ton erchomenon pros me ou me esballo ego*»). Така посоченият епизод е твърде интересен. Той говори за това, как религиозната аргументировка послужила като идейно оправдание на нежеланието на византийските управници да се възобнови силата на една клауза от един официално признат договор между тях и съседна България. В случая доводите на религията идвали в разрез с нормите на международното право, но това не смущавало цариградското правителство. За византийците очевидно било по-изгодно в дадения момент да продължи пренебрегването на правилото за взаимно предаване на политическите бегълци и поради това те, осланяйки се на религиозни принципи, нарушавали юридически принципи. Естествено, българският хан Крум е бил твърде недоволен от тази позиция на византийските управници и ние знаем, че след неуспеха на мисията на Драгомир в Константинопол войната между България и Византия продължила с нова сила.

Въпросът за съдбата на политическите емигранти бил поставен отново в отношенията между двете страни във връзка с един епизод от началото на X в. по време на царуването на Симеон (893—927). Става дума за един беглец от България, който намерил убежище в Константинопол и то в самия катедрален храм «Св. София». Кой е бил точно този беглец, не се знае, но от думите на цариградския патриарх Николай Мистик, който ни разказва за тая случка, би могло да се заключи, че той напуснал България поради недоволство от тогавашната власт и страх, че ще бъде преследван. Търсейки убежище в храма, беглецът разчитал очевидно на приложението на т. нар. азилно право, което съществувало във Византийската империя още от най-ранния период и което не позволявало да се предава на преследвачите поставилия се под закрилата на църковните власти човек¹⁰. Прочее това «азилно право» по същество е обезсилвало всяка международна клауза за взаимно предаване на бегълците и по-специално — с посочената вече клауза от договора от 716 г. Би могло да се очаква, че цариградските управници щели да се възползват от това обстоятелство и да откажат да предадат на Симеон прибегналият в храма «Св. София» човек. В случая обаче това не станало. Въпреки надеждите на беглеца, че църквата ще му даде закрила, той бил, както отбелязва Николай

Мистик «безжалостно измъкнат от храма», макар че «многократно призоваваше светия олтар и почитанието дължимо изобщо от всички християни към божествените светилища и неприкосновеността за ония, които прибягват при тях». Защо правилата на «азилното право» в случая не са били спазени и защо беглецът е бил предаден съобразно исканията на цар Симеон, Николай Мистик не ни съобщава. Трябва да се предположи, че от решаващо значение е била политическата обстановка и по-специално голямата заплаха, която тегнела над Византия от страна на нейния силен съсед. Очевидно византийските управници са считали за целесъобразно да не дразнят опасния и военолюбив български владетел и са предпочели, игнорирайки този път религиозните принципи и църковните правила, да спазят международното си задължение за връщане на емигрантите в собствената им страна. Единственото, което цариградският патриарх, като глава на църквата и блюстител на нейните закони, се осмелил да направи, било да посъветва Симеон да не върши нищо лошо на предадения на българските власти човек. «Ние, съобщава патриархът на българския владетел, изведохме (този беглец) от храма, като призовахме за свидетели бога и неговия всесвет олтар, щото той да не остане неотмъстен както в настоящия, тека и в бъдещия живот, ако го сполети нещо печално и лошо, което ти, чедо наше, дано да не извършиш». С такива благочестиви пожелания и съвети бил приключен целият случай и беглецът бил върнат в България.

Друг още по-интересен и сравнително малко познат епизод във връзка с политическите емигранти и отношенията между българската държава и Византия ни отвежда към лятото на 1341 г. наскоро след смъртта на византийския император Андроник III (15 юни). По това време в Константинопол, както се знае, управлявало регентство, начело с императрицата майка Ана Савойска, великият доместик Йоан Кантакузин, патриарха Йоан Калекас и Алексий Апокавк. По същото време в Търново управлявал Иван Александър (1331—1341). Както е известно, той дошъл на власт след един преврат през пролетта на 1331 г., при който бил отстранен дотогавашният владетел Иван Стефан и майка му Ана първа, съпруга на загиналия при Велбъжд български цар Михаил Шишман и сестра на сърбския крал Стефан Урош III. Ана и синът ѝ били принудени да избягат в Сърбия, където намерили политическо убежище. В Сърбия избягали и останалите ѝ деца с изключение само на един нейн син, чието малко име не ни е познато, и който отишъл при татарите. За неговата съдба намираме подробен разказ в историята на Йоан Кантакузин. Според византийския писател синът на Шишман живял доста дълго време при татарите (...diatripsas ouc oligon...), а след смъртта на Андроник III дошъл във византийската столица. Това е станало вероятно през втората половина на месец юни или началото на юли 1341 г. Шишмановият син получил убежище в Константинопол в качеството си на политически емигрант и противник на Иван Александър, който го

бил принудил преди десет години да бяга от България. Като го приемали в своята столица, византийските регенти разбирали много добре, че приеят при себе си един изтъкнат български болярин и възможен претендент за търновския престол. В такъв смисъл те вършели по същество недружелюбен акт по отношение на Иван Александър и хвърляли сянка върху съществуващото по това време добро отношение между Византия и България, установени след мира при Росокастро през 1332 г. и скрепени с брак между сина на Иван Александър и дъщерята на покойния Андроник III. Самият български владетел също виждал, че приемането на Шишмановия син в Константинопол е действие враждебно срещу него и противно на договорите за мир и приятелство между България и Византия. Поради това, щом узнал за случилото се, той изпратил незабавно посланици в Константинопол с искане да му бъде предаден Шишмановият син. За целта на това пратеничество разказва накратко Кантакузин: Иван Александър, пише той, изпрати (посланици), за да му предадат (Шишмановия син) като негов най-зъл враг. Той заявяваше, че цариградските управници трябва да изберат едно от двете, а именно или да му предадат Шишман да бъде наказан със смърт, или да се приготвят за война, тъй като не му е възможно да бъде приятел и съюзник на ромеите, при положението, че те държат при себе си най-враждебно настроения спрямо него човек. Както се вижда, българският владетел наблюдавал на обстоятелството, че византийците нарушават приятелските и съюзни отношения, създадени след мира от 1332 г. и че създават със своите действия условия за избухването на война между двете съседни страни.

Заплахите на Иван Александър, чийто посланици пристигнали във византийската столица вероятно към края на юли 1341 г., предизвикали тревога сред регентството и бил свикан незабавно Сенатът, за да разгледа ултиматума на българския владетел. На заседанието на Сената присъствувала императрицата майка, патриархът Йоан Калекас, Йоан Кантакузин, Алексий Апокавк и други граждани и военни сановници. Подробен разказ за станалите разисквания намираме в съчинението на Йоан Кантакузин. Очертали се, както отбелязва, две становища: едни от присъстващите поддържали, че трябва да бъде оказано покровителство на Шишман, тъй като бил дошъл за да моли помощ в ромейската държава (...hiketen tes Romaion basileias gegenemenon...) ¹¹, и че не бива да бъде предаден на българите, дори ако това стане причина за създаване на усложнения. Други настоявали, че е по-павилно да се мисли за доброто на страната и че не трябва ромеите да се излагат на опасност заради някакъв «варварин беглец» (...barbarou henesa phygados...) ¹². В започналите се оживени спорове се намесил и патриархът, който предложил да съобщят на Иван Александър, че не могат да му предадат Шишмановия син поради това, че той е потърсил убежище в цървата «Св. София». Както се вижда, в случая патриархът се позовавал на практиката на споменатото

вече азилно право, което по същество обещавало всякакъв задължение за взаимно връщане на политическите бегълци и в конкретния случай — за връщането на Шишмановия син. Предложението на Йоан Калекас срещнало одобрителен отзвук и изглеждало, че ще бъде прието. Срещу него обаче неочаквано се обявил Йоан Кантакузин, който дотогава мълчал и не вземал участие в разискванията под предлог, че го болял стомахът. Възрявявайки на предложението на патриарха, великият доместик отбелязал, че Иван Александър изобщо няма да вземе под внимание принципите на азилното право, като щял да каже, че те важат само за ромеите, а за него закон е само това, което ще му донесе изгода. От тези думи на Кантакузин би могло да се заключи, че азилното право през това време е имало валидност само във Византийската империя, а в България то не е било познато и спазвано. Иван Александър, добавил при това великият доместик, щял да каже, че ромеите могат да скрият сина на Шишман в снабдените с азилно право храмове, но не са в състояние да скрият своите градове и села, нито стадата си от волове и овце и останалото си имущество по нивите, което той ще им отнеме като възмездие за извършената неправда спрямо него¹³. Така изказаните съображения от Кантакузин относно очакваната реакция на българския владетел прозвучали убедително. Самият патриарх се съгласил, че едва ли Иван Александър би се съобразил с правилата на азилното право и че вероятно щял да постъпи така, както си бил вече предначертал предварително, без да се вслушва в други доводи. След изказването на патриарха мнението на великия доместик било възприето от всички и заседанието на Сената било вдигнато.

На следващия ден Сенатът се събрал отново, за да изслуша дошлите по нареждане на Иван Александър български пратеници. Те носели със себе си клетвените договори (*tous horcoux*), които византийският император и българският владетел били изработили при сключването на мира през 1332 г. и заявили, че или Шишмановият син трябва да бъде предаден на техния господар или ромеите да си вземат обратно тези клетвени договори, което означава, че се прекратява състоянието на мир между двете страни¹⁴. От така поставените искания от страна на българските пратеници може да се направи изводът, че в текста на мирния договор след битката при Росокастро е била приета, наред с другите положения, вероятно и някаква клауза за взаимно предаване на политически бегълци и за недопустимостта византийските, респ. българските управници да дават прибежище на такива лица в своята държава. Тази именно клауза е била нарушена с приемането на Шишмановия син в Константинопол и на това са наблягали пратениците на Иван Александър, като подчертавали, че ако тя не бъде спазена мирните отношения между двете страни ще бъдат сериозно увредени.

В отговор на отправените искания от страна на българските посланици, великият доместик Йоан Кантакузин, комуто императрицата била възложила да води преговорите, произнесъл дълга реч.

Той започнал най-напред с ускорен темп към Иван Александър, като го обвинявал в това, че забравил някогашното си приятелство с Андроник III и веднага след неговата смърт се настроил враждебно спрямо децата му. След това подхванал мисълта, че не било обичайно за ромеите да предават на неговите врагове прибегналия при тях за помощ човек. От такъв принцип се ръководели те, отбелязва той, още от времето на Константин Велики и този принцип продължавал да се спазва и в настоящето време¹⁵. Така посочените разсъждения на Кантакузин могат да се окачествят като нов вариант в похватите на византийската дипломация за отхвърляне на задължението да се предават взаимно политическите бегълци. Тук религиозната аргументировка е заменена с доводи от историческо естество относно защитната роля на ромейската държава. Случвало се често, продължавал своята реч Йоан Кантакузин, много хора по разни причини да напускат своето отечество и да търсят закрила при ромейските императори с надежда, че там ще живеят по-добре без да се стремят да се връщат в родината си, за да получат някаква власт над своите сънародници. Такъв бил именно според него и случаят със сина на Шишман. Той бил дошъл, отбелязва Кантакузин, в Константинопол не с цел да се връща обратно в България и да възстановява бащината си власт, но само за да получи закрилата на ромейските управници и да остане да живее занаят пред в тяхната страна. Както се вижда обаче, великият доместик се стараел да докаже пред българските пратеници, че Шишмановият син е получил прибежище във Византия не в качеството си на политически емигрант и евентуален претендент за търновския престол, а като обикновен човек, който просто иска да смени местожителството си от една държава в друга. С тази своя маневра опитният византийски дипломат се е стремил да посочи, че в случая няма никакво нарушение на мирните договори между България и Византия и че не бива да се прави въпрос за приемане за един обикновен човек във византийската столица, който няма никакви намерения да застрашава правата на Иван Александър на престола и да предизвиква вътрешни размирици в България.

Продължавайки своята реч, Кантакузин преминал към преки заплахи. Той дал да се разбере, че ако Иван Александър настоява на своите искания, ромеите могат действително да се възползват от Шишмановия син и да го насочат срещу търновския владетел. «Ние ще изпратим, заявил той пряко пред българските пратеници, Шишмановия син на кораби по Дунава чак до Видин и ще разпалим у вас гражданска война. А вие знаете, че много мизи (българи, б. а.) ще се присъединят към него поради старо приятелство и близост по род. По този начин ние ще отстраним изобщо Александър от властта или пък най-малкото, ще му създадем големи затруднения»¹⁶. Както се вижда, с тази заплаха Кантакузин обезсилвал предишното си твърдение, че Шишмановият син е дошъл като обикновен човек във Византия, а не като политически емигрант и евентуален претендент за царския престол, но това противоречие

в думите му в случая не било за него толкова важно, по-съществено било да се създаде тревога сред българските пратеници за възможните усложнения от избухването на гражданска война. Наред със заплахата, че ще изпрати Шишмановия син в България, за да започне борба срещу Иван Александър, Кантакузин заплашвал българските пратеници и с една възможна намеса на турците. Той им напомнил за това, че наскоро след смъртта на Андроник III смирненският емир Умур, един от най-силните по това време господари в Мала Азия, бил подготвил флот от 250 кораба, за да навлезе в ромейските предели. Кантакузин обаче, който бил негов приятел, успял да го отклони от замисления поход и при това положение Умур останал с празни ръце. Ето защо той го бил помолил, ако е възможно неговите войници да бъдат използвани срещу някой враг на Византийската империя, за да се оправдаят и оползотворят изразходваните големи средства за тяхната подготовка. И това могло наистина да стане, заплашвал Кантакузин българските пратеници, като турските отреди бъдат насочени към България. В заключение на своята реч великият domestik в една ултимативна форма предлагал на посланиците на Иван Александър да се върнат веднага в своята страна и в срок от 20 дни да дойдат отново във византийската столица, за да съобщят отговора на българския владетел по повдигнатите въпроси. И ако се окажело, че Иван Александър настоява на своите искания (т. е. да му бъде предаден Шишмановият син), то в такъв случай Кантакузин щял да съобщи на Умур да изпрати своите войски срещу България и сам той щял да потегли с ромейски войски срещу северния си съсед¹⁷. С тази последна заплаха приключила дългата му реч. Българските пратеници, отбелязва той по-нататък в своя разказ, били твърде смутени и загубили предишната си самоувереност. Те помолили великия domestik срокът от 20 дни да бъде удължен на 30 дни под предлог, че е възможно Иван Александър да се намира в някоя по-отдалечена част на държавата и ще бъде трудно за предвиденото време да севърнат и съобщят неговия отговор. Искането им било удовлетворено и те заминали за родината си¹⁸. Така приключил този епизод през лятото на 1341 г., който Кантакузин разказва подробно в своето съчинение и който той счита за един голям свой дипломатически и политически успех. Що се отнася до Никифор Григора, то той не съобщава нищо за този епизод, вероятно поради това, че не го е счел за особено важно събитие сред дългата редица от събития, настъпили в историята на Византия след смъртта на Андроник III или пък поради това, че не е бил добре осведомен за него. Ние сме принудени в случая следователно да боравим само с данните на един единствен писател и то твърде заинтересован поради това, че е бил главното действащо лице в преговорите с българските пратеници и се постарал по всякакъв начин да се представи като голям дипломат и държавник.

По-нататъшния ход на събитията протекъл под знака на очак-

вания отговор на българския владетел и на един евентуален въоръжен конфликт между ромеи и българи. По нареждане на Йоан Кантакузин били изпратени писма до стратиотите в отделните градове на империята да бъдат готови, ако се наложи да воюват срещу българите¹⁹ и били взети мерки да се увеличат средствата на някои обеднели вече прониари, за да се създаде по-здрава и боеспособна армия. За целта била изразходвана голяма парична сума, която била събрана от данъчни постъпления и възлизала на 100 000 помизми²⁰. Междувременно, докато траело това мероприятие по укрепване на прониарската система, станало известно, че българският цар Иван Александър потеглил с войска и пристигнал в Сливен, който град, според израза на Кантакузин «принадлежал на мизите и се намирал в граничната област между държавата (на Иван Александър) и ромейската държава»²¹. Това придвижване на българската войска станало по време, когато тридесетдневният срок (...ten gar prothesmian), даден на българските пратеници били вече почти на изтичане (peri exodon...). Като имаме предвид, че преговорите между тези пратеници и Кантакузин са станали вероятно през втората половина на месец юли 1341 г., би трябвало да се приеме, че Иван Александър е пристигнал с войската си в Сливен към края на месец август, същата година. Щом узнал за появата на българска войска близо до границите на Византийската империя, Йоан Кантакузин, който през това време се намирал в Адрианопол (Одрин) изпратил посланици при българския владетел със задача да узнаят, дали Иван Александър е предпочел да води война или е избрал мира. Българският владетел, разказва по-нататък Кантакузин, като видял, че ромеите все още не са така изплашени, както предполагал, но са готови да защитават онеправданите (става дума за сина на Шишман — б. н.) и че той не е могъл да ги убеди да направят това, което искат нито чрез заплахите на пратениците му в Константинопол, нито чрез сегашната му подготовка за военни действия, решил да пристъпи към изглаждане на конфликта. И така, заключава Кантакузин, «били подновени предишните договори и клетви и Александър се върнал обратно в царската си резиденция Търново»²². Какво е станало с Шишмановия син Кантакузин не съобщава, но би трябвало да се приеме, че той е останал и занапред във византийската столица под покровителството на ромейските управници. Това е бил безспорно един политически успех за византийците и несполука за Иван Александър, който не могъл да се наложи неговият опасен враг и възможен претендент за престола да ему бъде предаден. В крайна сметка целият този епизод около приемането на Шишмановия син от византийските управници влошил твърде много отношенията между България и Византийската империя и послужил като сериозен повод за последвалите по-късно враждебни действия на българския владетел след избухването на гражданската война във Византия през есента на 1341 г.

От разгледаните няколко примера на политическа емиграция би могло да се направи заключението, че този въпрос вълнувал живо както византийските, така и българските управници и ставал причина за сериозни спорове и конфликти. Прави впечатление, че българската страна е била по-склонна да се придържа към задължението за взаимно връщане на политическите бегълци, възприето официално в договора от 716 г. и потвържавано вероятно и в други международни договори, сключвани между България и Византия през следващите столетия, макар и за това да няма преки сведения в изворите. Що се отнася до византийските управници, то те, както личи от посочените случаи, се отнасяли не винаги с охота към това свое задължение и предпочитали да не връщат прибегналите при тях политически емигранти, особено ако са виждали в тяхно лице възможни противници на българския владетел, които могат да причинят затруднения и вътрешни размирици. Своя отказ да се съобразяват с клаузата за взаимно предаване на бегълците византийците мотивирали с различни съображения от религиозно и историческо естество. В резултат на тази негативна позиция въпросът за политическите емигранти водел до сериозни усложнения в отношенията между двете страни. Особено ясно личи това от разгледания по-горе епизод от лятото на 1341 г., който бил предмет на продължителни обсъждания и който едва не довел до избухването на война между България и Византия. Прочее въпросът за политическата емиграция и отношенията между двете балкански държави съвсем не е бил така лек както би изглеждало на пръв поглед. Той е бил свързан със сложни дипломатически ходове и неговото разрешаване в един или друг смисъл давало значителни отражения за развитието на външнополитическата обстановка в двете страни.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Theoph. Chron., v. 2, p. 433, 451.

² *Ibid.*, p. 400.

³ *Ibid.*, p. 485.

⁴ *Ibid.*, p. 498.

⁵ *Theodorus Studites. Epistolae.* — Migne PG, t. 99, col. 1516 C sq.

⁶ Theoph. Cont., 1, 5.

⁷ За това споменава византийският император Роман Лакапин в едно писмо до Симеон (срв.: Извори за българската история VIII, 1960, с. 300).

⁸ *D. Detschew. Responsa Nicolai I Papae ad consulta Bulgarorum. Serdicae,* 1939, cap. XXV, p. 58.

⁹ Theoph. Chron., v. 2, p. 497.

¹⁰ Ср.: *K. Zachariä von Lingenthal. Geschichte des griechisch-römischen Rechts.* Württemberg, 1955, S. 326 f.

¹¹ *Cant.*, v. 2, p. 21. 21.

¹² *Ibid.*, p. 22. 1.

¹³ *Ibid.*, p. 23. 12—17.

¹⁴ *Ibid.*, p. 52. 6—9.

¹⁵ *Ibid.*, p. 53. 10—13.

¹⁶ *Ibid.*, p. 55. 2—8.

¹⁷ *Ibid.*, p. 57. 8.

¹⁸ *Ibid.*, p. 58. 5.

¹⁹ *Ibid.*, p. 58. 15.

²⁰ *Ibid.*, p. 62. 21.

²¹ *Ibid.*, p. 69. 9 sq.

²² *Ibid.*, p. 69. 21—22.